

ИНДУСТРИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В ЕРАТА НА ПОСТИНДУСТРИАЛИЗМА

Мая С. Сотирова

Абстрактната интелигентност на ума само разделя мислителя от реалния свят, а този свят – Гората на Истинския Живот, се намира сега в бедствено положение... Въпреки това, в което много умове са смятали, че вярват, ако става дума за оцеляване, тази грешка не може да продължи още дълго.

(Бенджамин Хоф, "Дао-то на Пух")

В ролята си на ключов медиатор между обществото и личността образованието има за цел формирането на такъв тип личност, който да е адекватен на конкретните социо-икономически условия. Персонализирането на социалната матрица у личността е прекият път към осигуряването на необходимия социален характер.

В днешните реалности обаче тази постановка едва ли може да бъде интерпретирана еднозначно. В ерата на постиндустриализма да се говори за една единствена социална матрица е невъзможно. Това се определя не само от динамиката на промените в социалното обкръжение – промяната се приема за една от перманентните характеристики на нашето време не само от изследователите, но и от обикновените хора. Противопоставянето между несъвместими социални същности и явления насочва към шокиращата ирелевантност на досегашните системи от норми и практически традиции спрямо реалностите на днешния ден.

Различната скорост на промените, някои от които извънредно ускорени, се отразява върху социалните ни институции днес по най-разнообразни начини и те са принудени да полагат големи усилия да се приспособяват към взаимните си ритми. Тези изоставания в процеса на приспособяването създават силни напрежения в обществото, които се отразяват пряко върху личностната устойчивост и приспособимост и подлагат на преосмисляне и ревизия целия комплекс от социално-значими личностни атрибути.

От една страна, личността е принудена да отстоява себе си по категоричен начин във всеки един аспект от своята социална реализация – в семейството, в кариерата, в междуличностните взаимоотношения. Ежедневно тя е изправяна пред нови и нови предизвикателства, преодоляването на които не може да бъде отложено във времето и изисква съвременна мобилизация на интелектуалната и духовната ѝ енергия.

От друга страна, социално-психичната реалност на индивида днес се детерминира от множество фактори, под въздействието на които личността се чувства все по-несигурна и по-застрашена. Бързият оборот на промените, засилената конкуренция, дестандартизацията – това са само част от реалиите, поставящи индивидуалната адаптивност на изпитание.

Притежава ли обаче личността нужните ѝ атрибути, за да се справи с предизвикателствата? И ако е така, как ги е придобила? В каква степен те са следствие от жизнения опит и от стремежа към саморазвитие и себедоказване? И в каква степен те са формирани, придобити по време на училищното образование? Погрешно ли е да се твърди, че индивидът в новите реалности е принуден да разчита в значително по-голяма степен на потенциите си да се самоизгражда (които донякъде са проява на инстинкта за самосъхранение), отколкото на това, което е получил от образователните институции като "продукт", за който някой (той, родителите, държавата) е платил? Кой за какво всъщност плаща? И оправдава ли целта (дипломата) вложените средства, при положение, че тя не струва нищо, ако не я съпътстват нужните компетенции?

Оказва се, че индустриалният образователен продукт е неефективен в ерата на постиндустриализма. И това се осъзнава от всички.

Една обща съпоставка на образователните приоритети в индустриалното и в постиндустриалното общество може да изясни (в известна степен) редица парадокси в сферата на образованието днес. Важно е да се подчертае, че тези парадокси са типични за прехода към модерното общество по принцип, в световен мащаб, а не са типично български или източно-европейски феномен. Но те се отличават с особена острота у нас, поради множество причини, които не са обект на анализ в настоящото изложение. Опити за подобна съпоставка, разбира се, са правени досега, ето защо тук ще се спрем само на някои аспекти на проблематиката, които в най-голяма степен съсредоточават в себе си несъвместимостта между двата подхода.

- *Стандартност – Нестандартност*

Масовото индустриално образование като проекция на мащабния индустриален модел наложи стандартността като ценност, осигуряваща социален просперитет (или поне положителна социална оценка и приемане от колективното мнозинство). Теорията за водещите функции на колектива доведе до формирането на личност, способна да жертва и подчини индивидуалните си потребности и интереси на целите на една сама по себе си абстрактна общност. Резултатът от това бе ликвидирането както на възможността, така и на желанието за по-широка личностна изява, превръщането на нестандартните, творческите търсения и решения в табу за индивида. Произвеждането в масови мащаби на пасивизирана личност намери своя логичен израз в понижения потенциал на обществото.

Постиндустриалните ценности са преди всичко нестандартни, те са пъстроцветна смесица от варианти на ценностно-ориентационни модели, чието разнообразие е само по себе си необхватно. Ключово значение обаче има подчинеността на всички модели на един общ съгласуващ принцип – уважението към личностната самостоятелност и неповторимост, зачитането на различието, на инакомислието, на другостта. В ерата на постиндустриализма стандартът е анахронизъм.

Проекцията на това разбиране в сферата на образованието предопределя коренната преориентация на образователната парадигма – от личността като член на колектива към личността като ценност и самоцел. Тази преориентация носи със себе си преосмисляне на ролята и съдържанието на всички елементи в системата.

- *Затвореност – Алтернативност*

Образователните структури, учебните програми, учебното съдържание досега бяха затворени, статични, еднотипни. В сферата на образователните технологии днес все повече се налагат гъвкавостта, динамиката, алтернативността. За съжаление тези тенденции са все още в зародишна форма в България. Алтернативността засега е приоритет единствено на частното училищно образование. Нещо повече, самото то се възприема като алтернатива на държавното образование, именно защото разчупва модела.

В държавното българско училище традиционният образователен модел е тотално доминиращ. Липсва възможността за творчество и иновации. Не е ли парадокс, че на фона на мащабната обществена трансформация през последните години училището у нас остава непроменено, статично, вакуумирано? Обучението на днешните деца не е по-различно от обучението на техните родители. По-различни обаче са децата и днес този факт трудно би могъл да се отрече.

Новите реалности се осъзнават от учителите, но самите те се оказват неподготвени за тях. Разпоредбите на национално ниво имат палеативен характер и допринасят за задълбочаващото се объркване и дезориентация сред учителската общност. В тези условия учителите са принудени сами да търсят конкретните тактики и стратегии, за да привлекат вниманието и интереса на учениците си. Това е и критерият за тяхната конкурентноспособност на пазара на труда.

- *Приоритетност на знанията – Приоритетност на компетенциите*

Досега действащата формула знания – умения – навици е неефективна в новите условия. Бързият информационен оборот днес, улесненият достъп до информацията са фактори, които изместват акцента по посока на нарастване значимостта на уменията да се борави с

информацията. Променя се и самата представа за образованост и компетентност. В училище тези реалности се усещат болезнено. Едва ли е пресилено твърдението, че в някои отношения учениците са по-компетентни от своите учители. Те са отворени към новите технологии и ги усвояват с лекота. За тях професионалната компетентност на учителя е недостатъчна – той трябва да е компетентен във всичко, за да заслужи тяхното уважение. Друг е въпросът дали учителят ще остане професионално компетентен наистина, ако не “влезе в крак” с новите технологични промени.

Развитието на нестандартното, критичното, алтернативното мислене има все по-нарастващо значение за личностната устойчивост и адаптивност, вместо развитието на паметта и логическото мислене. В постиндустриалното образование се набляга на използването на целия мозъчен капацитет, а не само на аналитичното едномерно мислене. В него овладяването на учебния материал не е цел, то е само средство за развитието на детската личност. В него научаването се отчита не като продукт, а като процес.

Да се научим да мислим, да се научим да изследваме, да се научим да работим в условията на бърз информационен обмен – това са основните умения, които дават облика на компетентността днес. Именно тези умения следва да са и основните образователни приоритети.

- *Авторитаризъм – Равнопоставеност*

Авторитарният тип учител е продукт на индустриалната образователна система. В училището като своеобразна индустриална “фабрика” той имаше доминираща роля – “втълпяваше” знания, ценности и стереотипи, съблюдаваше спазването на правилата и забраните.

Ролята на учителя в постиндустриалното общество е коренно различна. Той е организатор на учебно-възпитателния процес, координатор на дейността на учениците, а не наставник. Той е партньор, но за да бъде такъв, компетентността му не може да е анахронична – тя трябва да е изпреварваща. Учителят днес е принуден ежедневно да доказва пред своите възпитаници не само професионализма си, но и личността си като цяло. За да възпитава творчески, нестандартно мислещи, адаптивни личности, трябва ти самият да си в достатъчна степен творческа и адаптивна личност.

- *Приспособимост – Адаптивност*

Стандартната личност е неадаптивна - тя е просто приспособима. Приспособимостта обаче има вътрешно-личностен периметър, допустима граница, отвъд която се разполагат психичната патология и деструктивността. Адаптивността е свободна и неограничена, тя се свързва с нагласата за динамика в ценностите и поведението и със способността за саморазвитие.

Образованието на новото време е ориентирано именно към разширяване адаптивния периметър на индивида като условие за личностна реализация и просперитет. То насърчава самостоятелността, инициативността и различното мислене, а не конформизма. Стимулира провокирането на външните ограничения, а не съобразяването с нормите. Отдава приоритет не на постиженията, а на самосъзнанието, което ги поражда.

Набелязаните противоречия, за съжаление, са само част от мащабното противопоставяне между образователните модели на индустриалното и на постиндустриалното общество. Някои от тях са все още в зародишна форма и предстои да се активизират. Други са особено изострени именно тук и именно сега. Някои от тях могат да бъдат временно туширани (но едва ли окончателно преодолени) от изключителната всеотдайност и амбициозност на българския учител, която, не подлежи на съмнение, се е доказала във времето. Други настойчиво очакват своето решение под формата на общонационална стратегия и политика в тази сфера.

ЛИТЕРАТУРА

Хоф, Б. (1992). Дао-то на Пух. София: ИК “Д. Яков”